

Et ukendt Segl, benyttet i Aaret 1266
af Ærkebiskop Jacob Erlandsen, og andre
samtidige Segl.

Af Poul Bredo Grandjean.

I afvigte Efteraar udlaaante Geheimes- und Haupt-Archiv i Schwerin to Pergamentsbreve til det danske Rigsarkiv, hvor de stillede til Raadighed for Udgiverne af Diplomatarium Danicum. Det drejede sig her om to meget kunstfærdigt prentede Vidisser af 3. Nov. 1266, udfærdigede til Bekræftelse af Breve af 27. April 1261 og 8. Okt. s. A., hvis Udstedere henholdsvis var Hertuginde Helena af Sachsen og de sachsiske Hertuger Johan og Albert¹. I det følgende betegnes Vidisserne I og II. De er udstedte af Ærkebiskopperne Hildebold af Bremen og Jacob [Erlandsen] af Lund samt af fire Biskopper: Peder [Bang] af Roskilde, Esger af Ribe, Johannes af Lübeck og Herman [»den 1.ste«] af Schwerin.

De af Seglene, som endnu er i Behold, ses at være forfærdigede af ufarvet, med andet Materiale opblandet Voks, oversmurt med en brun Slags Fernis, der delvis er afskallet. Dette bevarende Overtræk slører næsten altid — og da ogsaa her — Graverings finere Detailler, saaledes at Aftryk af Stamperne staar mindre klart end ønskeligt. Seglene er fastgjorte til Pergamenterne med mørkerøde Kvaster af totvundne, ikke sammenflettede, ret tykke Traade, rimeligvis af Silke, alle bevarede. Tredie, femte og sjette Segl mangler under I, idet et Brudstykke af

¹) Mecklenburgisches Urkundenbuch II, Nr. 916 og Nr. 928.

andet Segls Kontrasegl nu henligger løst ved Brevet. Under II mangler første og femte Segl. Rester af Hamp, hængende ved en af de tomme Kvaster, viser, at Seglene

har været omvundne med dette Stof for bedre at kunne modstaa Tidernes Slid og Tryk.

Af Ærkebiskop Hildebolds Segl, det første under I, forefindes kun et Brudstykke, uden Kontrasegl. Brudstykket af det andet Segls Kontrasegl identificeres let som Jacob Erlandsens¹. Ogsaa Biskop Esgers Segl, det fjerde i Rækken, med tilhørende Kontrasegl er velkendt². Det maa dog særlig bemærkes, at dette Kontrasegl kun kendes som benyttet af den følgende Ribebisp, Tucho, idet Dr. Henry Petersen henviser til Eksemplarer fra 1278, 1280 og

Fig. 1

1285. — Hvor meget man end bør anerkende Rondahls Gengivelser af de gejstlige Segl, kan det ikke nægtes, at den anvendte Afbildning i Streg ofte forandrer Seglenes Karakter, undertiden i saa høj Grad, at Tegning synes væsentlig forskellig fra Original. Fotografier af de sidst-

¹) Henry Petersen: Danske gejstlige Segl, Nr. 4.

²) Ssts. Nr. 800 og 803.

nævnte to Segl gengives som overbevisende Eksempler. Baade Biskop Esgers Hovedsegl under I (Fig. 1) og samme, men i mere skadet Tilstand, under II viser Rester af Majuskelomskriften, der ogsaa paa det af Rondahl tegnede Eksemplar delvis er afstødt. Sammenholdes de forskellige Eksemplarer, er Ordlyden — korrekt rekonstrueret af Henry Petersen — *Esgerus Dei gratia Ripensis episcopus*. For Kontraseglets Vedkommende er Eksemplaret under II (Fig. 2) bedst bevaret. Rondahls Gengivelse viser en seksoddet Stjerne, staaende i Seglfeltet i Højde med den knælende, venstre vendte Biskops Bryst. Den ses ikke i Eksemplaret under I, men kan maaske skimtes i Seglet under II. Man kunde let være fristet til at antage, at den var tilføjet senere. En saadan yderligere Udsmykning af Sigillet er slet ikke ukendt. Netop den ovennævnte Biskop Herman lod Sol og Maane indgrave i den Stampe, som han tidligere havde benyttet uden disse Himmeltegn¹. Fremstillingen i Biskop Esgers Kontrasegl viser Jomfru Maria med Barnet, forneden Bispen. Omskriften lyder: *Digna Maria coli*,

Fig. 2

¹) Mecklenburgisches Urkundenbuch II, Nr. 1026, jvfr. IV, Segltavlen S. 525.

*pastore (!) lingvere noli*¹. Medens en Kontraktionsstreg over i'et i det næstsidste Ord, blot fremtrædende som en

Fig. 3

tidligere Aar kendt Segl med en Fremstilling af denne Prælat i siddende Stilling. Det tilsyneladende ukendte Segl omtales nærmere nedenfor. Kontraseglet er derimod stadig det velkendte². Som Hovedfigur ses her St. Laurentius,

kort Fortykkelse af den ophøjede Rand, der afgrændser Seglet, paa vanlig Vis markerer det udeladte n, findes en saadan Streg utvivlsomt ikke over Slutningsbogstavet i den tilsyneladende Ablativ »pastore«, nu som Angivelse af en Suspension af pastorem, den ventelige Akkusativform. Det bør dog bemærkes, at Suspensionen langt fra altid grafisk markeredes i Seglomskrifterne.

Som nævnt mangler de to sidste Segl under I og det første under II. Paa anden Plads hænger Jacob Erlandsens. Hovedseglet kendes ikke i »Danske gejstlige Sigiller«, hvori kun afbildes et fra

¹) Du tilbedelsesværdige Maria! svigt ikke din Hyrde.

²) D. G. S. Nr. 4.

henstrakt paa Risten. I Seglets øvre Del fremstilles to Engle, der holder et Klæde, hvormed Helgenens Sjæl — repræsenteret af hans Brystbillede — løftes opad mod det Høje, hvorfra Herrens Haand paasætter ham Martyrkronen. Nederst i Seglet knæler Ærkebisen i en tredelt Portal. Paa tredje Plads under II forefindes Brudstykker af Biskop Peder Bangs Segl og Kontrasegl¹, paa fjerde Biskop Esgers, allerede omtalt under I. Efter den femte, nu tomme Seglkvast følger paa sidste Plads et større Brudstykke af Schweriner-Bispen Hermans Segl, uden Kontra-segl.

Hovedinteressen ved denne Besegling knytter sig unægtelig til Ærkebiskop Jacobs Hovedsegl under II (Fig. 3)². Det er spidsovalt, 50 mm bredt og 81 mm højt, regnet fra Graverings yderste Rand. Der er her Tale om et virkelig fint, saa ganske utvivlsomt i Ærkebispens Ud-lændighed forfærdiget Arbejde, stilistisk set af senere Type end de samtidige danske Bispesegl. Eksemplaret er desværre skadet, idet det anvendte Fernisovertræk delvis er afsprunget, navnlig paa Hoved og Bryst, hvorved selve Vokset er ødelagt. Skikkelsens ranke og monumentale Holdning er ypperligt gengivet. Alene den staaende Stilling er bemærkelsesværdig. Alle Landes Bispesegl fra det 13. Aarhundrede viser den siddende Ærkebiskop eller Biskop. Iøvrigt frembyder Udlandets Segl Eksempler baade paa siddende og staaende Stilling, idet den bestemte Lokalitets gejstlige Overhoveder undertiden længe har foretrukket samme Type. Pierre de la Chatre, Ærkebiskop af Bourges, ses staaende i et Segl fra 1163 modsat hans to Forgængere, der er fremstillet siddende. Den staaende Stilling overholdes derefter af alle hans Efterfølgere ned gennem det 12. og 13. Aarhundrede. Først Ærkebiskop Simon fører 1293 et Segl, der viser ham i den siddende

¹) Ssts. Nr. 150 og 151.

²) Det gode Fotografi er velvilligst optaget af Museumsinspektør, Magister V. Hermansen.

Stilling, som derefter overholdes af Ærkebisperne her¹. I Upsala fulgte Ærkebisperne det modsatte Princip. Stephan (1164) ses staaende, alle hans Efterfølgere fra Peter (1191) til Jacob (1279) fremstilles siddende, Johan (som Electus 1282) og Magnus (1288) er atter staaende².

Medens den lave Hovedbeklædnings Form lige anes i Jacob Erlandsens Segl og visse af det hans Værdighed betegnende Palliums Konturer kun kan skimtes, er Kraven let kendelig, ligesom de under hverandre nedhængende Klædningsstykker tydeligt ses. Højre Haand er løftet til Velsignelse, med venstre holdes den meget slanke Stav, hvis øverste Del er uklar og mangelfuld i Aftrykket. Der er sikkert Tale om en Korsstav. Den heraldisk højre vandrette Korsarm — med indadbuede Linier — er tydelig, den venstre kan vistnok skimtes, den opstaaende er endelig defekt. Korsets Centrum danner en lille Kugle. En rent diminutiv Buelinie fra Korsets Top maa opfattes som en tilfældig Ujævnhed i Vokset og kan ikke tages til Indtægt for Opfattelsen af en Krumstav. Forekomsten af en saadan var ellers den gængse Foreteelse i samtidige Segl. Senere fører Ærkebiskop Carl (1325—34) en Korstav, hvilket ligeledes gælder hans Efterfølgere i Lund. I det nu fremdragne Segl staar Ærkebispens paa en med Bladværk smykket Konsol. Over hans Hoved vises en forkortet, smukt udformet Baldakin dannet af et taarnagtigt Midterparti, der flankeres af to skraat udefter gaaende lavere Fløjbygninger med høje, spidse Gavle. Allerede Henry Petersen omtaler, at en saadan Baldakin først forekommer paa senere Tid i danske Bispesegl, idet han i sit Sigilværk nævner følgende Aarstal og Stedbetegnelser: Lunde Stift 1325, Roskilde 1350, Odense 1340, Viborg 1323, Aarhus 1354, Ribe 1313 og Slesvig 1331. Ogsaa paa

¹) René Gandilhon: *Inventaire des Sceaux du Berry* (Bourges 1933), Nr. 496 ff.

²) B. E. Hildebrand: *Svenska Sigiller från Medeltiden* (1862, 1867), 2dra Serien.

dette Punkt er Seglet her altsaa af fremskreden Type. I Udlandet synes denne Udsmykning at være sjældent forekommende i det 13. Aarhundrede. Som Eksempler kan anføres, at den ses i Segl, ført 1284 af Abbed Pierre af Pothières, følgende Aar af Biskop Guillaume de Grez af Auxerre og af Abbed Pierre af Saint-Martin d'Autun¹. Omskriften er næsten fuldkommen læderet, hvad angaar Jacob Erlandsen-Seglets to nederste Trediedele, hvilket sandsynligvis skyldes en ubehjælpssom Aftagning af Stampen, efter Nedtrykket, med derefter gentaget Nedtryk af Stampens Sider. Nominativformen er givet. Nogenlunde tydeligt læses kun de første Bogstaver IACOBV — den anden Vokal kunde iøvrigt ligesaa vel opfattes som det lukkede C — hvorefter, dog svagt, endnu et V og saa S. En saadan dobbelt Anvendelse af V for U kan paa dette tidlige Tidspunkt neppe forklares som andet end en ren og skær Fejlgraving. Efter Navnet fortsætter Omskriften DEI GRACIA LUN || DENSIS ARCHIEPISCOPVS². Bogstaverne er sprængt i højere eller mindre Grad. Omskriften i Kontraseglet viser med opløste Forkortelser den almindelige Genitivform: SIGILLVM LVNDENSIS ARCHIEPISCOPI SEVETIEQVE PRIMATIS. Baade Omskriften i hans Formands og i hans Efterfølgers Hovedsegl angiver blot Stillingen som Ærkebiskop³. Hans eget hidtil kendte Segl er stærkt læderet og Omskriften helt afstødt. Værdigheden som Primas nævnes, ligesom for Jacob Erlandsens Vedkommende, kun i Efterfølgerens Kontrasegl⁴.

Man tør med en vis Ret regne med, at Stampen til Seglet under Vidissen af 1266 netop er forfærdiget dette Aar. Hans tidligere Segl anføres i »Danske gejstlige Si-

¹) Auguste Coulon: Inventaire des Sceaux de la Bourgogne (Paris 1912), Nr. 1417, 922 og 1309.

²) Godkendt af Numismatikeren, Museumsinspektør Galster.

³) D. G. S. Nr. 2 og 5.

⁴) Ssts. Nr. 6.

giller« som forekommende under fire Breve fra Aarene 1258, 1261, 1262 og 1266.

En ganske særlig Interesse knytter sig til det Segl, som nu tør kaldes »det yngre«. Paa begge Sider af Prælatfiguren ses et lille Mandshoved i udringet, rynket Kjortel og omgivet af en tunget Indramning.

I Middelalderen — da ædle og graverede Stene stod højt i Kurs som Tegn paa Rigdom og fordi man tillagde dem magiske Egenskaber — benyttedes ofte antike Gemmer ikke blot i almindelige Ringe, men som den principale Del af Signetet, indsat i en oval eller rund Bronzeplade, der dannede den Indramning, hvori Omskriften kunde graveres¹. At disse Gemmer viste hedenske Fremstillinger hindrede ikke deres Anvendelse af Gejstligheden. Ærkebispens af Sens Guillaume de Champagne havde saaledes valgt en Venus-Buste (1171). Et af Ridderen Heinrich v. Brunn i 1233 benyttet Segl frembyder et Eksempel, der i højere Grad ligner Tidens sædvanlige Adelssegl. Selve Seglets Form er aflangt trekantet med Omskriften løbende langs de tre Sider. I Midterfeltets Trekant ses Aftryk af en Gemme, forestillende Alexander den Stores Hoved, der ganske erstatter Seglbilledet. Man gik dog endnu videre, idet to eller flere Gemmer indsattes i Seglstampen. Det engelske Waltham-Abbedis Segl viser, at tre Gemmer — en større og to mindre — havde fundet Anvendelse samtidig med sædvanlig Graving, to Skjolde, holdte af Løver². Biskop Amédée de Rousillon af Valencia førte 1282 et Segl, der viser to Gemmer, anbragte perpendikulært, »les foires« de Champagne's Segl fra 1332 to, indsatte ved Siderne af det graverede Skjold. Man har endog et Eksempel paa, at hele fire Gemmer var indsat i samme Stampe. Kun rent undtagelsesvis forekommer Scarabæ'en benyttet

¹) G. Demay: Inventaire des Sceaux de la Picardie (Paris 1875), hvori Des pierres gravées employées dans les sceaux du moyen âge.

²) Seyler: Geschichte der Siegel (Leipzig [1894]), S. 104 ff., Fig. 68 og 75.

paa denne Maade. Gemmens og Metalstampens indbyrdes Tykkelsesforhold bevirkede, at Stenen snart sad nede i Metallet, snart var fremspringende. Undertiden anvendtes en Gemme i Stedet for Kontrasegl. Biskop Sébrand Chabot af Limoges benyttede saaledes 1192 et Segl, hvis Bagside viser, at en og samme Sten (med Fremstillingen af to Menneskeskikkelser og en Hane) to Gange er nedtrykt i Vokset¹.

Med Hensyn til Jacob Erlandsens Segl turde man, hvad de to omtalte Mandshoveder angaar, principalt gaa ud fra, at de var fremkommet ved et gentaget Nedtryk af samme Genstand i det endnu bløde Aftryk af Metalstampen, idet Hovederne synes ganske ens. Den brune Fernismasse var saa paasmurt tilsidst. Det kraftige Reliefs dybeste Parti 3: Hulheden omkring Hovedet ligger under Seglfladen, hvilket Forhold er særlig tydeligt i Nedtrykket paa Ærkebispens højre Side, hvorfor Reliefferne ikke kan være Aftryk af nogen Del af Graveringen i selve den plane Bronceflade. Nationalmuseets særlige Sagkyndige i Metalteknik, Billedhugger William Larsen støtter denne Antagelse, der yderligere deles af den kyndige Gravør Fr. Britze. Nedtrykket paa højre Side har, om end kun i ringe Grad læderet Omskriftens indre Rand; det er bedre lykkedes end Nedtrykket paa den modsatte Side, tilsyneladende fremkommet ved, at Genstanden er holdt skævt. Da Tilstedeværelsen af to ens Gemmer selvsagt ikke kan tænkes, maa det betragtes som udelukket, at netop to saadanne — og rent bortset fra de to Relieffers uens aftryksmæssige Tilstand — i dette Tilfælde har været indsat i Metalstampen. Fremkomsten af to Relieffer med dybere Bund end Seglfladen forudsætter enten en indsat Genstand eller to fra Stampens plane Flade opstaaende Partier, hvori Graveringen kunde være foretaget. Den ovennævnte ophøjede og tungede Indramning kan efter

¹) J. Roman: *Manuel de Sigillographie française* (Paris 1912), S. 267 ff., Planche XXVIII, 5 og XIX, 2.

Hr. Larsens Mening være fremkommet, idet den nedtrykte Genstand har løftet det overflødige Voks. Rammernes forholdsvise Regelmæssighed, navnlig foroven paa det højre Nedtryk, synes imidlertid unægtelig afgjort at tale mod en saadan Antagelse. Vokset maatte da snarere være flydt udefter paa uregelmæssig Maade. Da Silkesnor eller -kvast, omsluttet af Segl og Kontrasegl, næsten altid giver Anledning til Dannelsen af et vist Hulrum, er der iøvrigt intet i Vejen for, at Vokset var trykket indefter og altsaa ikke løftet. Drejer det sig om en Sten i Indfatning, kunde denne sidste meget vel være konkav (en creux), saaledes at Aftrykket blev positivt. I saa Tilfælde maatte Stenen dog være trykket saa dybt ned, at Indfatningen kom til at ligge under den plane Seglflade, hvilket ikke er sket her. — Har Ærkebisen benyttet sin Fingerring, saaledes at vi her skulde have et personligt Minde om den navnkundige Prælat, og er denne Ring anvendt som yderligere Bekræftelse, maaske efter at Læderingen af Omskriften var konstateret? Det var ønskeligt, om et andet Eksempel af dette Segl kunde findes til Belysning af Spørgsmaalene. Enten med eller uden de to Hoveder maatte Sagen da kunne opklares. Indtil videre gør, som det ses, forskellig Tvivl sig gældende.

Efterskrift. Paa et Tidspunkt, da nærværende Bidrag laa færdigt til Rentryk, har Forfatteren i *W. de G. Birch's Catalogue of Seals in the Department of Manuscripts in the British Museum*, I (London 1887) fundet fortrinlige Gengivelser i Lystryk af fire gejstlige Segl, som frembyder Eksempler paa to smaa Hoveder, i tre Tilfælde af lignende Art som de ovenfor omtalte, staaende ved Siderne af den principale Figur, idet Baggrunden for disse Hoveder er forsænket. — Medens det Segl, der benyttedes af Walter de Suthfeld, Biskop af Norwich 1245—57, viser et Okse- og et Løvehoved (Nr. 2024—25, Plate VII), ses to indadseende Munkehoveder i Segl, ført c. 1249 af Augustiner-

klosteret St. Mary, Merton og af Simon de Luton, Abbed i Benedictinerklosteret Bury St. Edmunds 1257—79 (Nr. 3637, Plate XI og Nr. 2804, Plate XII). I et af Lawrence de St. Martin, Biskop af Rochester, i 1268 benyttet Segl er ved to smaa Mandshoveder graveret Apostelnavnene Andreas og Petrus, forkortede (Nr. 2151, Plate VII). Ikke mindst Fremstillingen af Hovederne i indadvendt Stilling maa betragtes som gyldigt Bevis for, at Gemmer ikke her er indsat i Stammen eller nedtrykt i Vokset. Iøvrigt staaar disse Smaafigurer paa samme Maade som i Jacob Erlandsens Segl.

Med Hensyn til de viste Fordybninger er der Grund til at anføre den brugte Passus i de fire Beskrivelser og med Forfatterens egne Ord: small carved opening, vesicashaped countersunk panel, oval cusped panel, small pointed oval niche. Nogen nærmere Forklaring paa disse Fordybningers Fremkomst er ikke meddelt.

To andre, men tvivlsomme Eksempler, ligeledes hentede fra samtidige engelske gejstlige Segl, var først anførte i denne Artikels Slutning. De er nu overflødige.
